

Stjerneskanen - fra fæstningsværk til liebhavervilla

Af John Maalø Larsen

Rundt om langs de danske kyster ligger snesevis af skanser¹ fra svenskekrigene midt i 1600-tallet og Englænderkrigene² i begyndelsen af 1800-tallet.

En af de mere kendte er Stjerneskanen i Nyborg – dette først og fremmest på grund af beliggenheden klos op ad »Hele Danmarks Mødested«, Hotel Nyborg Strand, der hvert år besøges af mange tusinde gæster fra ind- og udland.

Optakten: svensk besættelse

1. juni 1657 var Frederik 3. (1648-1670) så letsindig at erklære Sverige krig. Resultatet var en katastrofe for Danmark. Den krigsvante svenske konge, Carl 10. Gustav (1654-1660), var optaget af krig i Polen, men satte straks kursen mod Holsten, der var det danske monarkis ydergrænse mod syd. Holsten og Slesvig blev løbet over ende, Fredericia Fæstning indtaget, Jylland besat,

og 30. januar 1658 gik svenskerne over isen til Fyn, hvor de uden problemer spredte det svage danske kystforsvar for alle vinde.

Det var midt i »den lille istid«, så da svenske styrker 31. januar nåede frem til Nyborg, overgav fæstningen (= byen omgivet af volde med rondeller + slotsholmen med slotet, jf. figur 2) sig uden kamp. Den var normalt beskyttet af store vandhindringer – Svanedammen, slotsøen og fjorden; de var imidlertid alle frosset til, så en forsvarskamp var håbløs.

Nyborg var besat af svenskerne i knap 22 måneder fra 31. januar 1658 til Slaget ved Nyborg 14.-15. november 1659, hvor de led det afgørende nederlag, der gjorde,

at denne artikel ikke er skrevet på svensk!

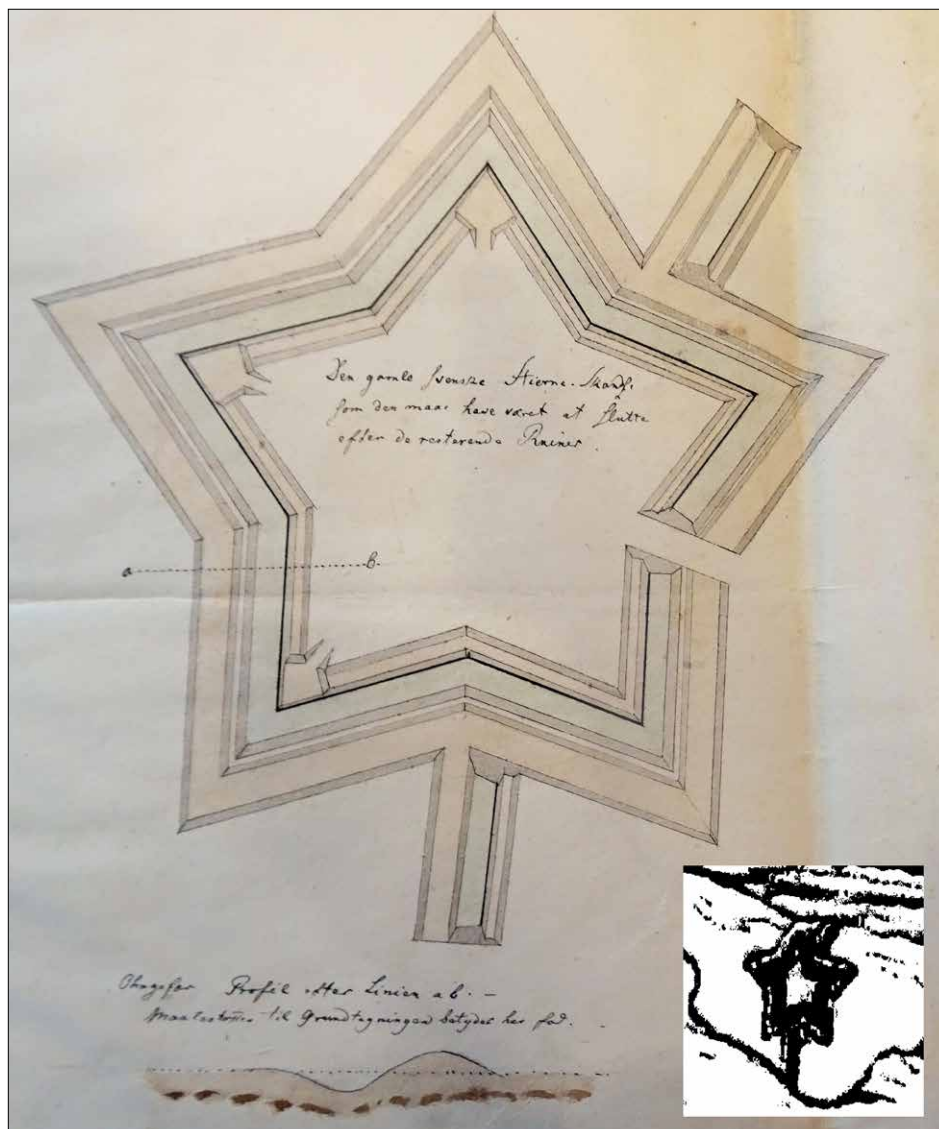
Stjerneskanen anlægges 1659

Det første år nøjedes svenskerne i Nyborg med at forlade sig på den umoderne og svage danske fæstning, der var anlagt i 1540'erne og nødtørftigt forstærket sidst i 1620'erne. Efter deres mislykkede storm på København 11. februar 1659 og den dansk/allierede generobring af Jylland vinteren 1658/59 var situationen helt anderledes, og de påbegyndte omfattende befæstningsarbejder omkring Kronborg, Korsør, Køge, Dragsholm – og Nyborg.³

Udover en forstærkning af selve hovedfæstningen anlagdes en række små åbne skanser i områderne

Figur 2. Udsnit af kort over Nyborg 1659 bl.a. visende fæstningen Nyborg, den danske skanse på Slipshavn, de nyanlagte svenske åbne skanser omkring Knudshoved og Slipshavn, samt Stjerneskanen. Bemærk dennes velvalgte placering på den smalle tange mellem Storebælt og Svanedammen! Planche 98 fra det såkaldte Pufendorfs Atlas fra 1696. Kobberstik stukket i 1669 af Noël Cochon efter tegning af Carl Heinrich von der Osten, bearbejdet af Erik Dahlbergh. Kgl. Biblioteks billedsamling.

Figur 3. »Den gamle svenske Stjerne-Skandse som den maa have været at slutte efter de resterende Ruiner«. Skansen med de to små volde mod Svanedammen og Storebælt er her tegnet kort før nedleggelsen i 1808. Øst er opad – mod Storebælt. Af tegningen fremgår det tydeligt, at skansen først og fremmest var til forsvar af Østerøen: Indgangen vender mod syd, og de tre stjernespidser, der er forsynet med kanonbanketter, vender mod nord. Tegning af P.F. Quaae. Forsvarets Arkiver, Ingeniørkorpsets danske Arkiv, Rigsarkivet. Foto: Bjørn Westerbeek Dahl. Indsat et forstørret udsnit af Carl Heinrich von der Ostens forlæg til planche 98 i Pufendorfs Atlas, der viser samme skanse 150 år tidligere. Da Erik Dahlbergh bearbejdede von Ostens tegning, forsvandt den ene af de to volde, jf. figur 2. Det Kungl. Bibliotek, Stockholm. Her gengivet efter Dahl 1995 s. 30. Bearbejdet af Peder Gammel.

omkring Knudshoved og Slipshavn med henblik på at kunne imødegå landgangsforsøg der, ligesom man bevarede den danske skanse fra 1657 på Slipshavn.

Endvidere anlagdes en femtakket, stjerneformet skanse ved Drejet/Kobbelet lidt syd for Hesselet eller Hesselskoven, som Christianslundskoven hed dengang. Den blev anlagt af den svensk/tyske ingeniørofficer i Nyborg, Carl Heinrich von der Osten (ca. 1616-1691). Efter formen fik den navnet Stjerneskanse. Skansen var omgivet af en tør grav og forstærket med to små volde, der dækkede stykket fra skansen til hhv. Svanedammen og Storebælt.

Formålet med skansen var dobbelt: Beliggende på en smal tange med Storebælt mod øst og den sumpede Svanedam mod vest spærrede skansen først og fremmest mod angreb nordfra på de store sven-

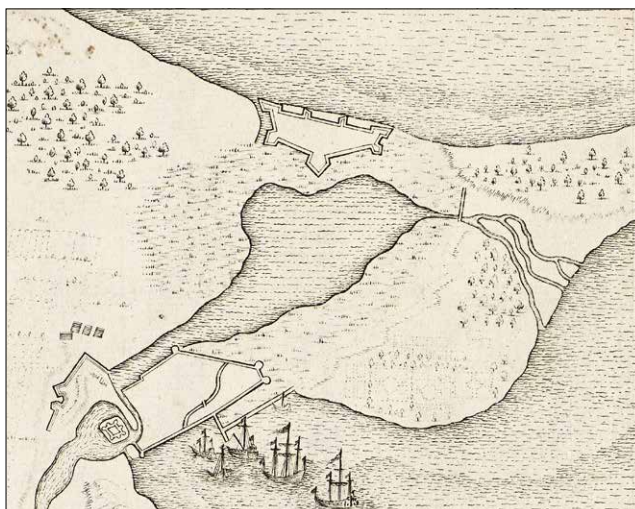
ske lejre på Østerøen, men også for adgangen fra Østerøen til Fyn sydfra.

Ideen med at lægge en skanse her var ikke ny; allerede i 1655 havde den dansk/tyske fæstningsingeniør Georg Hoffmann (ca. 1612-1666) i en betænkning foreslået, at der skulle anlægges en stærk feltskanse ved Kobbelet til forsvar for Østerøens forbindelse med Fyn. I 1656 blev det besluttet at anlægge den, men intet tyder på, planerne blev ført ud i livet.⁴ Der findes måske en afbildning af den, jf. figur 4. Hvis den er korrekt, ville der have været tale om et enormt anlæg – så langt som Nyborg by og halvt så bredt!⁵

Da den dansk/allierede hær angreb svenskerne på Østfyn 14. november 1659, stod kampene i området mellem Hjulby Sø og Bavnegård, nuværende Juelsberg, og kanoner og mandskab på Stjerneskanse kom derfor ikke i aktion.

Figur 4. Udsnit af kort over Nyborg med omegn – angiveligt anno 1659. Kortet er dog sandsynligvis mere eller mindre en kopi af et ellers ukendt dansk kort fra ca. 1657.

Bemærk den enorme, aldrig opførte skanse ved Kobbelet! Planche 102 fra det såkaldte Pufendorfs Atlas fra 1696. Kobberstik stukket ca. 1670 af François de La Pointe efter tegning af Erik Dahlbergh. Kgl. Biblioteks billedsamling.

Figur 5. Udsnit af prospekt af Slaget ved Nyborg 14. november 1659. Svenske ryttere rider væk fra Stjerneskanse (K), der ikke kæmpes om. Bemærk de store svenske lejre på Østerøen, som skansen skulle beskytte! Prospektet har et ret grundigt indeks med forklaring på de enkelte steder. Om K hedder det: Svensk skanse beliggende ved den snævre passage kaldet Kobbelet mellem den tidligere nævnte sump (Svanedammen) og Batten (= Bæltet?) med adgang til den befæstede lejr. (Oversat fra latin af forfatteren). Planche 103 fra det såkaldte Pufendorfs Atlas fra 1696. Kobberstik stukket i 1690 af Willem Swidde efter tegning af Carl Heinrich von der Osten, bearbejdet af Erik Dahlbergh. Kgl. Biblioteks billedsamling.

Langsomt forfald

Svenskekrigene 1657-1660 sluttede med Freden i København 27. maj 1660. Krigene havde tydeliggjort behovet for stærke rigsfæstninger, og op gennem 1660'erne blev Nyborg Fæstning moderniseret og fik stort set den skikkelse, den havde frem til nedlæggelsen i 1869.

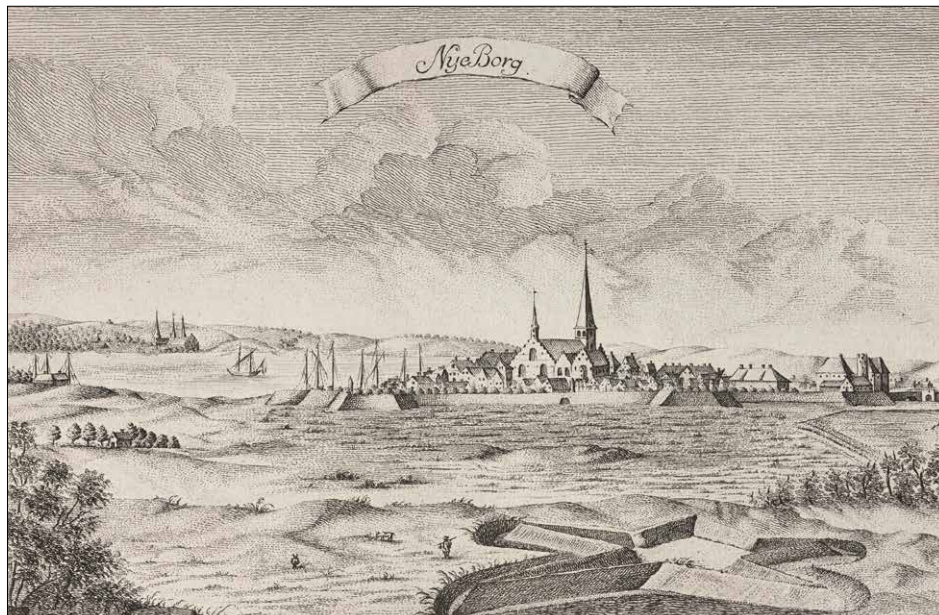
I første omgang blev renoveringen af fæstningen lagt i hænderne på den hollandske fæstningsingeniør Henrik Ruse (1624-1679). Han besøgte Nyborg 6. august 1661 og blev her opmærksom på vigtigheden af at sikre Østerøen. Han ønskede, at adgangsvejen dertil blev lukket med et »bekvemmt og stærkt Værk« til afløsning af den svenske Stjerneskanse. På det tidspunkt var skansens volde allerede ved at skride

ud, da de var anlagt over risværk, der nu var begyndt at rådne.

Efter endnu et besøg i Nyborg pegede Ruse i en rapport dateret 11. maj 1662 atter på Stjerneskansens vigtighed. Også fæstningens kommandant i en kort periode i 1662, Adolph Fuchs (d. 1662), ønskede at beskytte adgangen til Østerøen med et nyt anlæg på dette sted.⁶

Men ak! Ti år senere – i maj 1672 – kan fæstningens kommandant J.C. Cicignon (d. 1696) konstatere, at skansen trænger til en reparation, og i marts 1679 betegnes den af en af hans efterfølgere, Rudolf Offenberg (d. 1681), som »forfalden og ruineret«.⁷

100 år efter Ruse havde påpeget Stjerneskansens betydning for forsvaret af Nyborg og vigtigheden af,

Figur 6. Stjerneskanen ca. 1765 uden antydning af militær tilstedeværelse og uden brede voldgrave. Kobberstik fra Pontoppidans *Den Danske Atlas* bind 3 kap. 18 mellem s. 518-519. 1767. Tegnet og stukket af Alexia von Lode. Kgl. Biblioteks billedsamling.

at den blev renoveret, kunne almindelige danskere forvisse sig om, at der intet var sket siden da. 1767 udkom tredje bind af datidens *Trap Danmark*, Erik Pontoppidans (1698-1764) storværk *Den Danske Atlas*.

Heri kunne læseren på en smuk kobberstukken planche betragte *Nye-Borg* set fra øst med Stjerneskanen i forgrunden tegnet og stukket af Alexia von Lode (1737-1765).

Skansen med dens tilsyneladende

Figur 7. Nyborg by med omgivelser set fra øst 1747. Maleri af Rach og Eegberg. Nationalmuseet. Venligst stillet til rådighed af redaktør Mogens Vedso, Nationalmuseet.

Figur 8. Udsnit af kort over Nyborg og byens omegn mod øst med Stjernes skansen 1762. Her ses det tydeligt, hvorfor Feignet mente, det var umuligt at undsætte skansen under belejring. Læg også mærke til, at dele af Svanedammen er tørret ud i en grad, så det nu er muligt at omgå skansen.

Kopi af håndtegnet kort oprindeligt udført af ingeniørofficeren i Nyborg 1743-1782, D.S. Lemming. Nyborg Lokalhitoriske Arkiv. Foto: Anne-Lise Reinsfelt.

velholdte volde ligger der. Men der er hverken kanoner, krudtmagasin eller mulighed for underbringelse af mandskabet, og den omgivende tørre voldgrav er næsten væk.

Alexia von Lode er sluppet rimeligt nemt om opgaven med at tegne forlægget til sticket: Godt femten år tidligere havde kunstnerparret Johannes Rach (1720-1783) og Hans Heinrich Eegberg (1723-1784) besøgt Nyborg og fæstnet såvel skanse som by med omgivelser til lærredet. Dengang var der ikke noget, der hed copyright, og der kan vist kun være meget lidt tvivl om, hvad der har været von Lodes forlæg, jf. figur 7.

I oktober 1768 påpegede chefen

for det nyoprettede Ingeniørkorps, J.C.J. de Feignet (1698-1771), at Stjernes skansen lå for langt fra Nyborg til at kunne undsættes under en belejring, og han foreslog den rykket helt frem foran hovedfæstningen.⁸

Hermed siges det klart, at den ikke længere har en funktion som spærring mellem Fyn og Østerøen og dermed ingen berettigelse overhovedet.

Nye planer

Som det var en krig, der var baggrund for anlæggelsen af Stjernes skansen i 1659, var det en krig, der bragte nyt liv til de forfaldne og ubrugelige volde, da skansen under

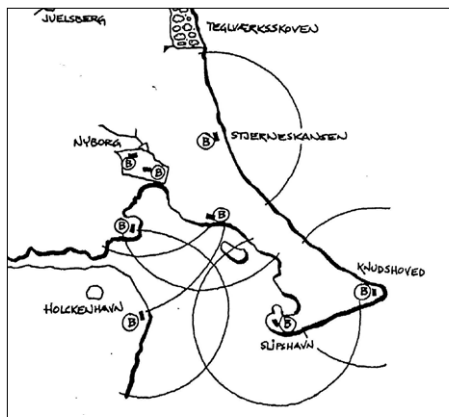
Englænderkrigen/Kanonbådskrigen 1807-1814 blev omlagt til kystbatteri.

I forbindelse med Napoleonskrigene havde England i 1807 forlangt den store danske flåde midlertidigt udleveret, da man frygtede, at Frankrig ellers ville beslaglægge den; derved ville den franske flåde overgå Royal Navy i størrelse og kampkraft. Af frygt for krig mod Frankrig og for ikke at lade Sjælland være ubeskyttet mod et svensk landgangsforsøg over Øresund sagde Danmark nej til det engelske krav.

Resultatet var Københavns bombardement og ranet af den danske orlogsflåde. Et dansk modsvar blev byggeriet af over 150 kanonbåde af forskellige typer og størrelser – deraf navnet Kanonbådskrigen. Et andet var anlæggelsen af armerede skanser overalt langs de danske kyster for at beskytte skibsfarten og forhindre fjendtlig landgang. I alt blev der anlagt/udbedret over 200 skanser af varierende størrelse og udformning.

Omkring Nyborg Fjord blev der anlagt/udbygget fire skanser, på Knudshoved to – og så var der Stjerneskanen.

Disse anlægsarbejder omkring Nyborg havde rod i en lille kommission nedsat 1. december 1807 bestående af de to chefer for hhv. Ingeniørkorpset og Artillerikorpset. Allerede 12. januar 1808 kunne de fremlægge et forslag i fem punkter til forbedring af Nyborg Fæstning.

Figur 9. Nyborg Fæstning 1808 med de syv kystbatterier: Slipshavn skanse over for Holckenhavns redoute, Avernakke batteri over for Holmens redoute, to batterier på Knudshoved og så Stjerneskanen – alle med omtrentlige skudvidder indtegnede. I dag er kun Slipshavn skanse og Stjerneskanen tilbage. Bearbejdet udsnit af tegning fra 1997 af Hans Andersen efter forlæg af forfatteren.

Som punkt fire foreslog kommissionen at følge et forslag fra ingeniør-officeren i Nyborg 1805-1810, kaptein P.F. Quaade (1779-1850), om at flytte Stjerneskanen så langt mod syd, at man fik frit skud for Hesselsskoven. Quaade havde beregnet, at det ikke ville blive dyrere end at genoprette den forfaldne skanse fra 1659. Den nye skanse skulle omgives af palisader, der skulle anlægges en hytte til mandskabet og et krudtmagasin, og den skulle forsynes med en ovn til at gløde kanonkugler.⁹

Glødende kanonkugler brugtes især mod skibe; der var altså her i 1808 tale om, at Stjerneskanen skulle skifte status til kystbatteri. Det nye formål med skansen var først

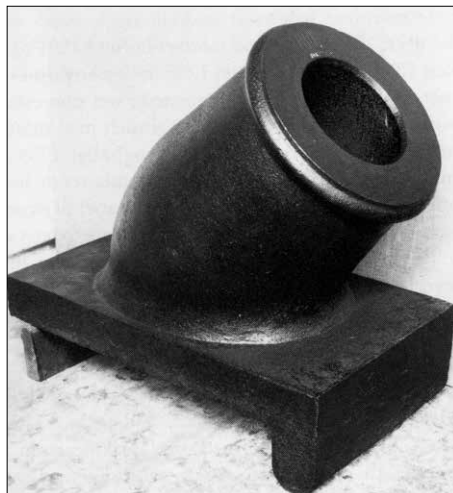
og fremmest at forhindre fjendtlige skibe i at komme så tæt på den østvendte Storebæltskyst, at de kunne nå at bombardere Nyborg. Det var også muligt for danske kanonbåde, kaperfartøjer eller handelsskibe at søge tilflugt under skansens kanoner eller at forhindre fjendtlig landgang på en del af kysten.

Kystbatteri 1808 – og nedlæggelse

På grund af hård frost trak arbejdet med at anlægge en ny skanse ud, og da man for alvor frygtede et bombardement af Nyborg østfra, bestykkedes den gamle skanse.¹⁰

Figur 10. Peter Friederich von Quaade, ingeniørofficer i Nyborg 1805-1810, her et senere portræt. Han planlagde og forestod arbejdet med først at renovere den gamle Stjerneskanse og dernæst at anlægge den nye redoute på samme sted. Han sluttede sin karriere som generalmajor og chef for Ingeniørkorpset fra 1841 til han døde 1850. Portræt litograferet af P.H. Gemzøe. Kgl. Biblioteks billedsamling.

Figur 11. De fire 100 punds morterer i Stjerneskanse var Støbejernsfodmorterer model 1805. De indgik egentlig i søartilleriet, men efter flådens ran i 1807 havde man flere morterer, end der var orlogsfartøjer til, så en del blev udlånt til brug for kystforsvaret. De fire morterer i Stjerneskanse var støbt i Sverige i 1806. Her gengivet efter Eriksen og Frantzen 1989 s. 288.

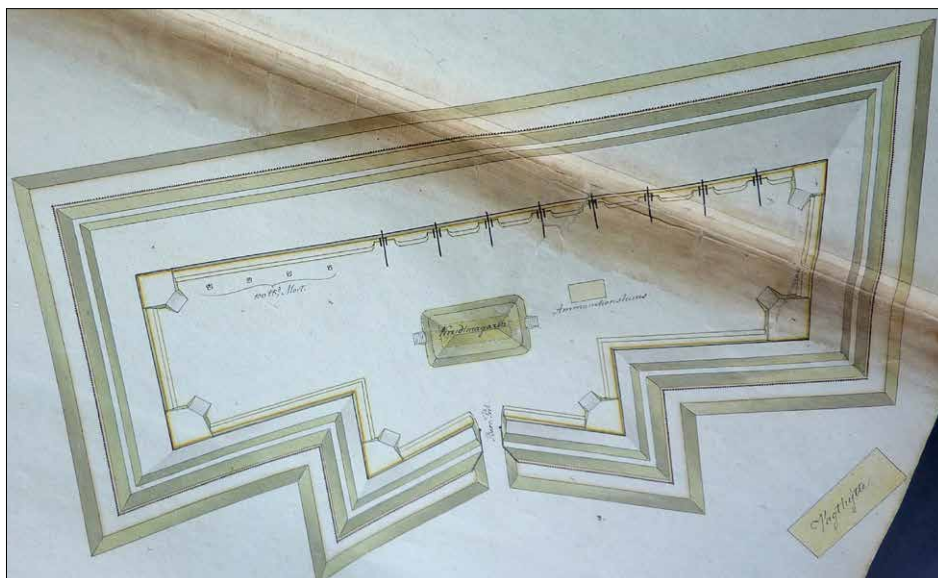
Da frosten endelig slap jorden, fandt Quaade i midten af april ud af, at der kun var sand og sten, hvor den nye skanse skulle ligge. Man besluttede derfor at ombygge det gamle fæstningsværk fra femtakket stjerne til en lukket rektangulær skanse, i fagsproget kaldet en redoute. Trods ændringen bevarede navnet Stjerneskanse.

Arbejdet udførtes i maj 1808. Redouten blev omgivet af palisader af træ, og den blev bestykket med fire stk. 36 punds¹¹ og fire stk. 18 punds kanoner samt fire stk. 100 punds morterer.¹²

Krudtet blev opbevaret i et krudt-

magasin og kuglerne i et lille ammunitionshus. I 1811 blev skansen forsynet med en glødeovn og i 1812 med et vagthus beliggende lige uden for skansen.¹³ Indgangen kunne forsvares fra to små bastionære anlæg, højst sandsynligt to af den tidligere skanses stjernespidser.¹⁴

For at give et indtryk af Stjerneskansens bemanning anføres den her for forsommeren 1808, altså kort efter ibrugtagningen: Chefen var løjtnant, og under sig havde han to underofficerer og 69 menige.¹⁵ En af skansekommandørerne var artilleriløjtnant John Clémensen (1767-

Figur 12. Tegning af Stjerneskanse 1813. Øst er opad – mod Storebælt. Den tilhørende tekst lyder:
 Croqui af »Stjerneskanse« ved Nyborg, anlagt Aar 1808 under Opsyn af Capitain von Quadde, deels for at holde fiendtlige Bombardeerfartøier i saadan Frastand, at de ikke kunne skade Byen og Havnen, deels til Beskyttelse for Skibe, der ikke kunne naae at komme ind i Fjorden.
 1). Skansen har en Pallisadering ved Foden af Escarpen (*voldgravens indre skråning*) bestaaende af 1259 Pallisader; Indgangen er spærret med en Barriereport; Broer forefindes ikke.
 2). Den er monteret med 4 stk. 36 pundige Kanoner og 4 stk. 18 pundige Kanoner paa høj Affutage og 4 stk. 100 pundige Morterer.
 3). Ammunitionen gjemmes i Skansen, deels i et bombesikkert Magazin af Tømmer og Bræder, bedækket med Jord, 30' (*fod = 31,38 cm*) langt, 10' bredt, 6' høit; deels i et Brædehuus 15' langt, 8' bredt, 6' høit.
 4). Vagten holdes i et Huus af Bindingsværk og raee Steen, tækket med Straae, beliggende tæt udenfor Skansen, 55' langt, 19' bredt, 7' høit u. Loftet.
 5). Besætningen – det Kanonerne betienende Mandskab – ligger i samme Huus.
 6). Skansen er forsynet med en Kugleovn.

Ukendt tegner – sandsynligvis en kadet eller officer fra Ingeniørkorpset. Forsvarets Bygningstjenestes historiske tegningsarkiv, Rigsarkivet. Foto: forfatteren.

1839), hvis søn og sønnesøn begge blev navnkundige nyborgensere og læger ved såvel hæren og garnisonen som i byen.¹⁶

Da krigen sluttede med Freden i Kiel 14. januar 1814, havde der ikke på noget tidspunkt været engelske orlogsskibe i nærheden af Stjerneskanen, så dens volde og skyts kom heller ikke i denne krig i brug.

Freden sænkede sig også over Nyborg, og alt skyts, ammunition og andet løsøre fra skansen blev trukket ind til byen for aldrig at komme tilbage.¹⁷ Kanonerne blev solgt i 1847, mortererne returneret til Tøjhuset i København senest 1862.¹⁸

Danmarks fæstningsvæsen blev drøftet i en kommission nedsat i 1834, og i en udateret kladde til den endelige betænkning hed det o. 1844, at Stjerneskanen kunne have visse beskyttende funktioner og hindre en landgang på den lange åbne strækning langs Storebælt, men da den ikke kunne understøttes fra Nyborg, burde den ikke armeres.¹⁹ Skansens militære rolle var udspillet, og i 1869 nedlagdes Nyborg Fæstning med omkringliggende skanser endeligt.

Krudtmagasin 1827

I mellemtiden havde Stjerneskanen fået en helt ny militær funktion:

Fæstningens krudtbeholdning havde i århundreder været opbevaret i det tidligere vagttårn ved Nyborg Slot – deraf navnet Krudttårnet. Efter krigsafslutningen i 1814 lå der

40 tons krudt i tårnet, hvilket borgerne i Nyborg naturligvis var særdeles utrygge ved. Nyborg Magistrat ansøgte derfor i 1816 om at få krudtet flyttet til Slipshavn Skanse. Trods opbakning fra de rette instanser skete der dog intet.

I 1825 var der så store fugtproblemer i Krudttårnet, at Artillerikorpset med fornyet styrke bakkede op om ideen om et nyt krudtmagasin på Slipshavn, men da der lå andre bygninger derude, blev den øde beliggende Stjerneskanse valgt i stedet, så i 1826 projekteredes et krudthus her. Byggesummen fik de militære myndigheder behændigt væltet over på Nyborg Kommune med henvisning til ansøgningen fra 1816 – godt nok som en afdragsordning!

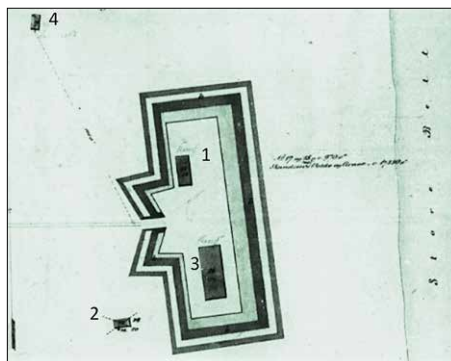
I 1827 blev der så endelig opført et grundmuret krudtmagasin uden kælder i Stjerneskanen og et vagt- hus udenfor. I tilfælde af krig skulle krudtet dog føres tilbage til Krudttårnet, så det var i sikkerhed bag hovedfæstningens volde.²⁰

I 1852 blev det nødvendigt at reparere krudtmagasinet, så der blev rejst et midlertidigt magasin af træ. Dette blev fortsat benyttet i årene derefter, hvilket naturligvis var ganske uholdbart, så i 1859 blev det foreslået at rive træbygningen ned og erstatte de to magasiner med et nyt magasin i Slipshavn Skanse. Pengene dertil blev bevilget, men i stedet anvendt i Fredericia Fæstning.

Da vagthuset lå kun 30 meter

fra magasinet af træ, måtte Ingeniørkorpset garantere for sikkerheden ved denne placering. Det formåede man ikke at gøre tilfredsstillende, så i 1864 blev vagthuset erstattet af et nyt længere væk fra skansen. Denne beliggenhed betød, at man ikke kunne overskue indgangen til skansen, men da enhver alligevel kunne passere volde og grave uhindret, betød det mindre!²¹ I 1887 foreslog 2. Generalkommando da også, at Stjerneskansevagten helt skulle indruges, hvilket dog ikke skete.²²

Vagthuset fra 1864 ligger der stadig som privatejet villa med navnet Gamle Vagthus (Skovbrynet 3). Mellem StjerneskanSEN og vagthuset anlagdes en sti til brug for vagtmandskabet. En del af denne sti findes endnu som vej med navnet Vagtstien.

Figur 13a. Kort over StjerneskanSEN som krudtmagasin 1889. 1. Det murede krudtmagasin fra 1827. 2. Vagthuset 1827-1864. 3. Krudtmagasinet fra 1852 af træ. 4. Vagthuset fra 1864. Udsnit af tegning fra Rigsarkivets Historiske Tegningsarkiv bearbejdet af forfatteren.

Efter fæstningens nedlæggelse i 1869 blev et antal store kanonrør fra fæstningsartilleriet muligvis henlagt i jordhulninger på volden i StjerneskanSEN og nogle mindre kanoner

Figur 13b. StjerneskanSEN med krudtmagasinet fra 1827 t.h. og det »midlertidige« magasin af træ fra 1852 t.v. Bemærk, at lynaflederen står ved siden af det murede krudtmagasin i stedet for ved det mere udsatte af træ! Foto ca. 1890. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.

i lavetter henstillet der; i hvert fald nævner køberen disse som værende i skansen ved overtagelsen i 1899 – se senere!²³

I 1898 lå der 25 tons krudt i magasinerne i Stjerneskanen, så det var mildest talt uheldigt, at Nyborg Kommune det år tillod opførelsen af et badehotel umiddelbart nord for skansen. Ingeniørkorpset protesterede mod dette, da det i 1816 havde været selvsamme kommune, der havde krævet krudtet fjernet fra beboede områder og derfor efter korpsets mening nu selv måtte tage ansvaret for eventuelle ulykker.

Det endte med, at kommunen fik tilbud om at købe skansen for 3.200 kr. + omkostningerne til at opføre et nyt krudtmagasin længere ude på Østerøen. Bl.a. pga. tvist om ejerskabet af skansen nåede byrådet ikke at tage stilling til tilbuddet, før Krigsministeriet i 1899 solgte skansen til den lokale apoteker.²⁴ Krudtet blev derefter flyttet til et nyopført krudtmagasin på Østerøens eksercerplads.

Rettersted

I de 210 år Stjerneskanen var en del af Nyborg Fæstning, omkom der så vidt vides ikke en eneste soldat på stedet.

Til gengæld blev to stokhusslaver fra Nyborg henrettet i skansen. Stokhusslaver var allehånde kriminelle dømt til fæstningsarbejde i jern. I det øjeblik man blev indsat

i et stokhus, var man under militær kommando og militær straffelov, også selv om man aldrig havde været soldat. Det var muligvis derfor, henrettelserne fandt sted i den militære Stjerneskanse.

Stokhuset i Nyborg Fæstning var oprettet i 1646 og lå i Stendamsgade lige over for nr. 2. Det blev nedlagt i 1852.

I hhv. 1835 og 1838 blev to slaver dømt til døden ved halshugning for mord på medslaver. Den ene var blevet så rasende på en kammerat, der havde stjålet et par flintesten til få skilling fra ham, at han slog ham ihjel. Henrettelserne var offentlige og blev foretaget af skarpretteren fra Odense.²⁵

Om en af henrettelserne derude i Stjerneskanen fortælles der: [den dødsdømte]... »anmodede paa Vejen derud om Tilladelse til at faa en Dram i et lille Værtshus, der laa ved Vejen. Dette blev ham tilstaaet, og han fik der et par store Snapse. Så gik Vejen videre, og en lille halv Time efter var hans Hoved skilt fra Kroppen. Saadanne rædsomme Skuespil overværedes af mange Mennesker baade fra By og Land, og i Skolerne i Nyborg blev de større Børn af deres Lærere opfordrede til at gaa derud og overvære disse Henrettelser... De fleste af Børnene fulgte Opfordringen, medens Resten tog Stade paa Nørre Vold og nøjedes med at se Skarpretterens Økse blinke i Solen, naar Hugget faldt...«²⁶!

En besættelseshistorisk parentes 1942-1943

Under den tyske besættelse 1940-1945 spillede Stjerneskanen fra 13. november 1942 til 29. august 1943 en lille rolle i den lokale besættelseshistorie:

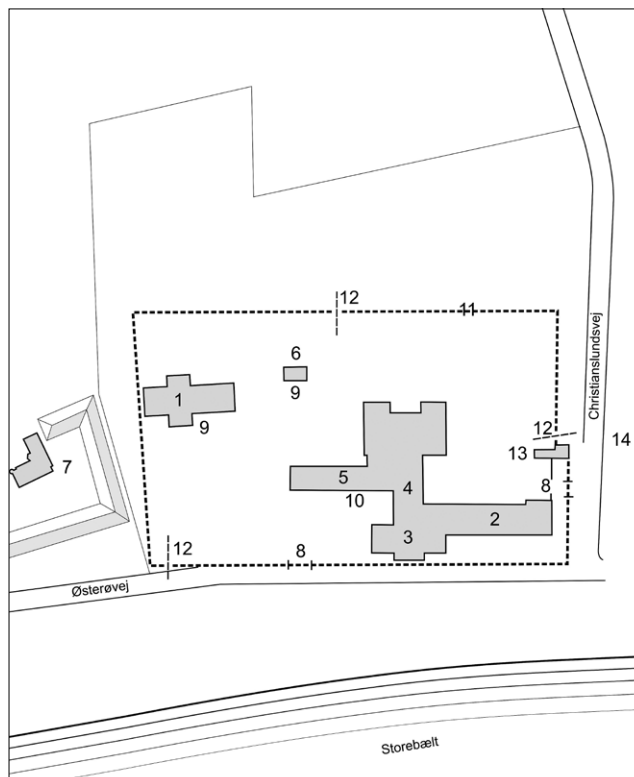
9. april blev Danmark besat af overlegne tyske tropper. Det var formelt ikke en besættelse, men en beskyttelse af landet mod angreb fra engelske styrker, så Danmarks hær og flåde fik lov til fortsat at bestå.

I efteråret 1942 var Tyskland trængt på flere fronter, og der skulle opstilles et tysk invasionsforsvar i Jylland. Alle danske hærstyrker på den

jyske halvø blev derfor beordret øst for Lillebælt. 3. Regiment i Viborg/Randers blev 13. november 1942 forlagt til Nyborg og blev bl.a. ind-

Figur 14. Mandskab fra 3. Regiment udlægger pigtrådsspærringer omkring Hotel Nyborg Strand. Foto: Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.

Figur 15. Kort over området omkring Hotel Nyborg Strand 1943. 7 er Stjerneskanen, 1 er Hermon og 11 er pigtrådsspærringen. Tegning: Peder Gammel, her gengivet fra Larsen 2018, s. 55.

kvarteret på Hotel Nyborg Strand. Til hotellet hørte dengang en møde/kirkebygning, Hermon. Her fik regimentets uddannelseskompagni kvarter.

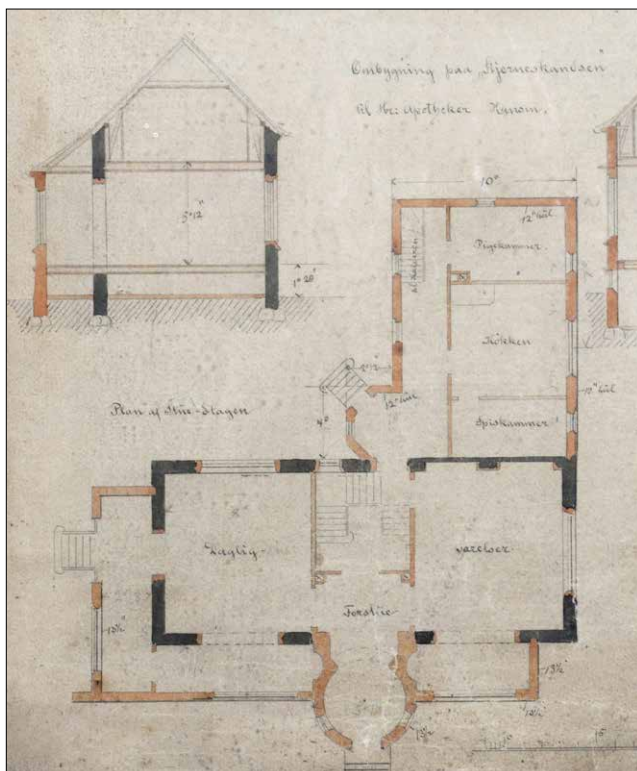
Da der ikke var kælder i bygningen, skulle mandskabet på Hermon i tilfælde af luftalarm søge dækning i Stjerneskansens nærliggende tørre voldgrav.

På et tidspunkt lagde regimentet en pigtrådsspærring hele vejen rundt om Hotel Nyborg Strand. Af respekt for den private ejendomsret blev den lagt på hotellets grund. Det betød, at den kom til at ligge mellem Hermon og Stjerneskansens beskyttende

voldgrav, så denne ikke længere kunne anvendes ved luftalarm.

Hvad der viste sig at være endnu værre var, at fjendtlige soldater i dækning af Stjerneskansens volde og beskyttet af pigtråden kunne skyde mod og kaste håndbomber ind gennem vinduerne på Hermon.

Det var præcis det, der skete tidligt om morgenen den 29. august 1943, da tyskerne som led i afvæbningen af den danske hær og flåde angreb Hotel Nyborg Strand. Resultatet var, at Hermon nedbrændte, og 3. Regiment overgav sig. Kampene om Hermon kostede to danske befalingsmænd livet, og fem menige blev

Figur 16. Udsnit af arkitekt Schwanenflügels originale tegning til apoteker P. Hansens sommerbolig. Stueplan; muren optegnet med sort er fra det oprindelige krudtmagasin fra 1827. Privateje. Foto: Anne-Lise Reinsfelt.

Figur 17. Sommerboligen i Stjerneskanen få år efter opførelsen. Postkort. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.

såret. Om tyske soldater i Stjerneskanen blev ramt, vides ikke. Hermon blev aldrig genrejst.²⁷

Liebhavervilla 1900

Som tidligere nævnt solgtes Stjerneskanen til privat side i stedet for til Nyborg Kommune. I juni 1899 overtog den lokale apoteker og direktør for mineralvandsfabrikken Cito, P. Hansen (1858-1931), Stjerneskanen fra Krigsstyrelsen, men først 22. november 1900 tinglystes handelen; købsprisen for matrikel 1z af Nyborg Markjorder er i tingbogen anført til 5.500 kr. I 1909 tilkøbte han to små jordstykker – matrikel 1ah – på siderne af skansens indgang for 272,50 kr., og jordstykket øst for skansen – matrikel 1r – erhvervede han samme år på auktion for 1611,75 kr.²⁸ I alt kostede skanseområdet apotekeren, hvad der i dag ville svare til ca. 600.000 kr. Hertil kom efter hans egne oplysninger en udgift til borttransport af de oplagte kanoner.²⁹

1. november 1899 ansøgte P. Hansen Nyborg Bygningskommission om tilladelse til at foretage en om- og tilbygning af den bestående bygning, dvs. det murede krudtmagasin. Ansøgningen var vedlagt en tegning af projektet – en pompøs, slotslignende sommerbolig – udarbejdet af odensearkitekten Emil Schwanenflügel (1847-1921).³⁰

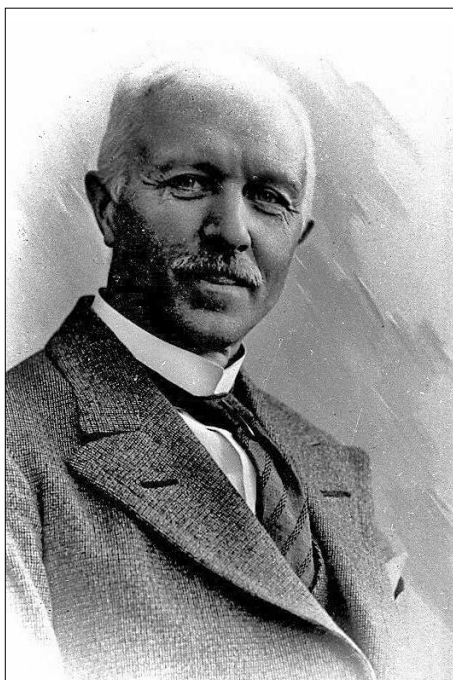
Dengang var skansen ikke fredet, så en del af den blev ødelagt af byggeriet. Den er først blevet fredet efter 1937. Da der senere indførtes vejnumre i området, fik sommerboligen postadressen Østerøvej 10.

Den velhavende apoteker havde sin bopæl i apotekergården, Kongegade 24. Stjerneskanen forblev i familiens eje efter apotekerens død i 1931, da hans søn, apoteker Svend Aage Gelting Hansen (1895-1972), overtog den og fortsat benyttede den som sommerbolig.

I 1968 solgte han ejendommen til direktør Mogens Pedersen (1919-2011), entreprenørfirmaet Mogens

Pedersen Nyborg A/S. Han foretog diverse ombygninger, da Stjerneskanen nu skiftede status til helårsbolig. Indgangen flyttedes om på vestsiden af skansen, og ejendommen fik derfor i 1969 postadressen Vagtstien 2.

I 1982 flyttede han og hans hustru ind i en nybygget villa, Vagtstien 2B, opført på to nabomatrikler, og Stjerneskanen blev solgt til direktør Erik Broegaard (1939-2016), Nyborg Plast.

Figur 18a. Apotheker Peter Christian Vilhelm Hansen. Apotekeren figurerede i mange år på listen over byens største skatteydere, han tog initiativ til og blev første formand for Nyborg Grundejerforening af 1898, sad i byrådet og havde en del andre tillidsposter i byen. Foto: fotograf Erhardt Jensen, Nyborg. Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.

Efter otte år solgte han i 1990 villaen til direktør Jørgen Anker Mortensen (1929-2010), JAM maskinfabrik.

Han havde kun boet der i ca. to år, da han i 1992 afhændede ejendommen til direktør Allan Banke (1938-2021), plastikfabrikken Neoplex.

I 1997 overtog hans datter, Anette Banke, og svigersøn, direktør Niels Hermansen, Neoplex, ejendommen, som stadig er deres hjem.³¹

Figur 18b. Arkitekt Niels Johannes Emil Schwanenflügel. Odensearkitekten har virkelig sat sit præg på Nyborg. Udover sommerboligen i Stjerneskanen stod han også bag konsul Birchs prægtige villa for enden af Birchs Alle, tre af byens skoler (Realskolen – Teknisk Skole – Birkhovedskolen), Vandtårnet, Epileptikerhjemmet, Nyborg Strands ældste fløje, Bredalstøtten, bagemester Hansens bygning Adelgade 9 m.fl. Hans bygninger er stærkt præget af den retning inden for arkitekturen, der kaldes historicismen. Fotografen ukendt. Møntergården, Odense.

Renovering 2015

I 2014 var store dele af skansen tilgroet af træer, buske og krat, og dens volde trængte til at blive rettet op. I samarbejde med Nyborg Kommune og Kulturstyrelsen og under opsyn af Østfyns Museer gik ejerne i gang med renoveringsarbejdet, som de selv finansierede. »Det er ren filantropi«, som Niels Hermansen undvigende svarede Fyens Stiftstidende, der spurgte ind til omkostningerne.

Al overflødig plantevækst fjernes, og den oprindelige skanseprofil blev, hvor det var muligt, på baggrund af originale tegninger genoprettet af Birkely Anlægsgartnere. Hele restaureringsarbejdet foregik i 2015 med fuld respekt for det fredede fortidsminde.

Hegnet mod Østerøvej blev fjernet, så der nu er fuldt indkik til skanseanlægget, stentrapper på volden

Figur 19. Niels Hermansen ved en af de to nyopstillede kanoner.

Foto: Niels Andreasen.

blev fjernet, de to bastioner ved indgangen blev genoprettet og indgangene lagt om og forsynet med nye låger, og der blev opsat en informationstavle ud for skansens sydøstlige hjørne.³²

Stedets oprindelige militære funktion blev i 2016 understreget med opstilling af to kanoner – 84 pounds Granatkanoner system 1834. Kanon-

rørene stammer fra Nyborg Slot, hvor de i mange år havde ligget ved siden af Vagttårnet og alligevel skulle fjernes i forbindelse med slotsprojektet.³³ De oprindelige Raperter model 1852 af træ var naturligvis for længst gået til, men to nye, der minder om de oprindelige, blev produceret på Frørup Savværk – dog uden hjul.³⁴

Hele projektet blev i 2016 af Foreningen for Bygnings- og Landskabskultur for Østfyn belønnet med årets bevaringsdiplom. »Det giver en særlig forpligtigelse at bo midt i historien«, udtalte Niels Hermansen og Anette Banke ved den lejlighed – og den holdning må man sige parret tak for!³⁵

Litteratur

Dahl, Bjørn Westerbeek: »Erik Dahlberg og Nyborg« i *Fynske Årbøger 1990*, Odense 1990.
 Dahl, Bjørn Westerbeek: *Vor kongelige Fæstning Nyborg*, Nyborg 1995.
 Dahl, Bjørn Westerbeek: »Tre kort og syv snit« i Janus Møller Jensen (red): *Slaget ved Nyborg 1659*, Nyborg 2009.
 Eriksen og Frantzen: *Dansk artilleri i Napoleonstiden*. Tøjhusmuseet 1989.

Fog, Johannes: »Clémensen i Nyborg« i *Nyborg – før & nu 1999*. Nyborg 2000.
 Henningsen, Henning: *Nyborg da voldene stod*. Nyborg 1981.
 Kragh-Nielsen, Niels H.: *Straffet på livet*. Gads Forlag 2018.
 Larsen, John Maalø: *Oprør og kamp i Nyborg 1943*. Nyborg 2018.
 Nielsen, Carl: *Spaniolerne i Nyborg og Søkampen paa Nyborg Fjord*, Nyborg 1932.
 Østfyns Museer: ØFM 699 *Stjernesansen*. 2015.

Øvrige kilder

Henning Henningsen: Noter vedr. Stjernesansen i *Nyborg Lokalhistoriske Arkiv A3103, Nyborgs historie kasse 2 læg 14*.
 Rigsarkivet: Papirer vedr. skytsbeholdningen i Nyborg Arsenal bearbejdet, renskrevet og venligst stillet til rådighed af fæstningshistorikeren Erik Housted.
 Niels Hermansens arkiv: Referat af ukendt persons samtale med apoteker P. Hansen.

Noter

- ¹ Der skelnes her i artiklen ikke mellem skanser, redouter og batterier – de kaldes alle skanser. Også i samtiden kneb det gevaldigt med at benytte de militært korrekte betegnelser.
- ² Der er i teksten benyttet de gængse, men ukorrekte betegnelser »England, engelsk, englænder« og »hollandsk« i stedet for at gå ud fra de formelle betegnelser Storbritannien og Nederlandene.
- ³ Interesserede kan læse om de svenske planer for Nyborg i Dahl 2009 s. 55-67.
- ⁴ Dahl 1995 s. 25-28.
- ⁵ Dahl 1990 s. 58-60.
- ⁶ Dahl 1995 s. 40-44.
- ⁷ Dahl 1995 s. 67.
- ⁸ Dahl 1995 s. 92-93.

- ⁹ Dahl 1995 s. 108.
- ¹⁰ Dahl 1995 s. 111.
- ¹¹ Kaliberet på datidens kanoner og morterer angives i pund = vægten på den massive støbejernskugle, skytset kunne udskyde. 1 pund = ca. ½ kilo (496 g).
- ¹² Vedr. typen, Eriksen og Frantzen 1989 s. 287-289 og Rigsarkivet, papirer vedr. skytsbeholdningen i Nyborg Arsenal.
- ¹³ Dahl 1995 s. 111.
- ¹⁴ Nævnt i Østfyns Museer 2015. Der er ikke arkæologisk belæg for teorien, men Niels Hermansen har udført nogle meget overbevisende indtegninger af den oprindelige skanse i den bestående.
- ¹⁵ Nielsen 1932 s. 19.
- ¹⁶ Fog 2000 s. 35-44.
- ¹⁷ Dahl 1995 s. 114.
- ¹⁸ Rigsarkivet, papirer vedr. skytsbeholdningen i Nyborg Arsenal.
- ¹⁹ Dahl 1995 s. 125.
- ²⁰ Dahl 1995 s. 118-119.
- ²¹ Dahl 1995 s. 145.
- ²² 3/6 1887 i *Registraturbog 1882-1889 for Fæstningskommandanten i Nyborg*. At det ikke skete, ved vi fra en soldaterdagbog fra 1896 liggende på Nyborg Lokalhistoriske Arkiv; her fortæller menig 396, at han to gange var Stjerneskansevagt.
- ²³ Referat af mundtlige samtaler mellem apoteker P. Hansen og pastor Løgstrup, Nyborg, 1916 og 1922. Her nævnes tallet 20 store kanonrør – men i hele Nyborg Arsenal var der i 1886 kun 12 store kanonrør, så tallet er uden tvivl for højt; Henningsen A3103 og Rigsarkivet, papirer vedr. skytsbeholdningen i Nyborg Arsenal. I et andet referat fortæller apotekeren, at han skulle betale 1400 kr. (svarende til over 100.000 nutidskroner) for at få kanonerne transporteret til København. Også dette tal virker overdrevet stort. Ophavsmanden til referatet er ukendt. Niels Hermansens arkiv.
- ²⁴ Dahl 1995 s. 160.
- ²⁵ Henningsen 1981, hvor man på siderne 116-121 kan læse meget mere om stokhusslavernes liv – og død!
- ²⁶ Her gengivet efter Kragh-Nielsen 2018 s. 337.
- ²⁷ Larsen 2018 kap. 3 og 8a.
- ²⁸ Realregistre til skøde- og panteprotokoller; kan ses på www.sa.dk.
- ²⁹ Se note 23.
- ³⁰ Weblager.dk. Skitsen er dog ikke vedlagt, men den originale hænger hos Niels Hermansen, jf. figur 16.
- ³¹ Diverse skattebøger og vejvisere, samt Nyborg Avis og personoplysninger på Nyborg Lokalhistoriske Arkiv.
- ³² Østfyns Museer 2015.
- ³³ Kanonrørene tilhører Tøjhusmuseet – siden 2018 Krigsmuseet -, som gav tilladelse til at placere dem på StjerneskanSEN. Kanonerne med numrene 29 og 34 er støbt på det svenske jernstøberi Stafsjö i 1835. Vil man se tilsvarende kanonrør på tæt hold, ligger der tre nær spidsen på Dronningens Bastion.
- ³⁴ *Fyens Stiftstidende* 21. april 2016.
- ³⁵ *Fyens Stiftstidende* 18. december 2016.